

**ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՆՈՒՐԻԿԵԱՆԷՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐ՝
ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆԻՆ, ԱՆԴՐԱՆԻԿ
ԾԱՌՈՒԿԵԱՆԻՆ, ՅԱԿՈԲ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆԻՆ ԵՒ
ՀԱՄԱՍՏԵՂԻՆ ՈՒ ՀԱՐԱԶԱՏՆԵՐՈՒՆ**

ՅԱՐՈՒԹ ԿԻԼԻԻԶԵԱՆ

haroutguluzian299@gmail.com

Ստորեւ կը հրատարակենք Բենիամին Նուրիկեանի արխիւէն քաղուած փունջ մը նամակներ, որոնք գրուած են 1961-1971 շրջանին, բացի մէկէն որ կը կրէ 1940 թուականը: Նամակներուն ընդմէջէն ի յայտ կու գան պանդխտեալ Նուրիկեանի ապրումները, մտորումները՝ ամերիկահայ գրական-կրթական-հասարակական կեանքին եւ մտայնութեան մասին, ինչպէս նաեւ Հայաստանի՝ անոր վերելքին եւ գրականութեան հանդէպ իր զգացումներն ու խոհերը, ամերիկահայ ինքնութեան կացութեանկան հոլովոյթը՝:

ԱՅ.

Յուլիս 25, 1962

Շատ յարգելի Սիլվա Կապուտիկեան,

Շաբաթներ, շաբաթներ առաջ՝ Տիկ. Երուանդուհի Ասատուրեանի միջոցով, սրտագին շնորհակալութեամբ ստացած եմ բանաստեղծական նորագոյն եւ արժէքատուր վաստակը՝ "Մտորումներ Ճանապարհի Կէսին"³, որ ինծի դրկած էիր իբրեւ նուէր գրչի հեռակայ բարեկամի մը:

Տարիներէ ի վեր, ամէն անգամ ալ, խորունկ յուզումով է որ կարդացած եմ բանաստեղծական ինչպէս նաեւ արձակ կտորներդ: Այս հատորդ ալ նոր եւ առողջ ծայնն է սրտի մը որ կը բաբախէ լեցուն կեանքով, եւ կու գայ յուզել ու տաքցնել մեր պանդխտիտ հոգիները, այս հեռատուր գետիներուն վրայ, ուր հողն ու մթնոլորտը մեզ համար ցուրտ են, ա'յնքան ցուրտ: Երախտապարտ ենք քեզի եւ Հայաստանի բոլոր իրաւ գրողներուն, որոնք իրենց գործերով՝ պարբերաբար, գրականութեան եւ արուեստի կենարար պատառներ կը բաշխեն մեզի այս ափերուն վրայ, ուր հայ գրողը մանաւանդ՝ անապատային կեանք մը կ'ապրի, իր սիրտն ու հաւատքը կապած մեր թանկագին հայրենիքին:

Ջերմ բարեններով՝

Բ.Ն.

Բ.

Սեպտ. 26, 1965

Սրբինկ Լէյք, ԱՄՆ

Շատ յարգելի Սիլվա Կապուտիկեան,

Ահա Ձեզի "ինքնակենսագրություն"⁴, որ պատրաստած եմ Ձեր հրաւերին համաձայն:

Ինչպէս պիտի տեսնէք՝ այս էջերը կու տան կեանքիս ամփոփ բայց հարազատ պատմութիւնը, որ կը ներկայացնէ թիւրեղացուած համապատկերը կրթական, գրական եւ հասարակական ապրումներուս. համապատկեր մը, որ մեր հին գիտէն կը սկսի եւ - կէս դարու շրջան մը ընդգրկելով - կը հասնի մինչեւ այս օրերը:

Թերեւս ձեր ակնկալածէն շատ անոյի երկար գտնէք այս գրութիւնը: Բայց գրած պահերուս զգացի թէ այնքան բազմակողմանի էր նիւթս եւ այնքան «յորդառատ» - ինչպէս պիտի ըսէր հին ոճով գրող մէկը - որ կարծեմ դուք ալ պիտի համաձայնիք ինծի երբ ըսեմ թէ արդար պիտի չըլլար զայն սեղմել զոյգ մը ընկոյզի կեղեկներու մէջ, ինչպէս կ'ըսեն ամերիկացիք:

Այս էջերը, որ ծայրէ ծայր գրուած են անխառն յուզումով, կը յանձնեմ Սփիւռքի հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէի Գրական Յանձնախումբին տրամադրութեան: Ազա՛տ էք զանոնք գործածել ինչպէս որ պատշաճ կը նկատէք: Կը խնդրեմ միայն, որ հրատարակութեան պարագային՝ այս յօդուածս պարունակող հանդէսէն կամ թերթէն՝ հաճիք ինծի ճամբել երկու օրինակ, ապահովելալ փոստով: Շնորհակալ՝ կ'ըլլամ:

Կը ցաւիմ որ երկարօրէն ուշացաւ այս գրութիւնը, կամքէս բոլորովին անկախ եւ միանգամայն ողբերգական պատճառով մը, որ կապուած էր ձմեռնային արկածի մը, եւ որուն մասին թերեւս իմացած էք ատենին: Այդ անպիտան պատահարն էր որ կարծես՝ կայծակի մը արագութեամբ զարկաւ գլխուս, ամիսներով խանգարելով գրական աշխատանքս եւ նոյն ատեն խոչընդոտ դարձաւ այս ամառ, տիկնոջս հետ, Հայաստան այցելութեանս ծրագրին, Մշակութային Կապի Կոմիտէի սրտաբոխ հրաւերին համաձայն:

Հիմա սակայն, ուրախ եմ յայտնելու թէ մեծ չափով վերագտած եմ առողջութիւնս եւ կը յուսանք գալիք ամառուան սկիզբները, Հայաստան այցելել, եթէ չար սատանան նոր քար մը չգլտորէ մեր քայլերուն առաջը:

Ատենին, սրտագին շնորհակալութեամբ ստացած եմ Ձեր նորագոյն հատորը, «Քարավանները Դեռ Քայլում են»⁵, որ իբրեւ նուէր դրկած էիք ինծի: Ձեր քերթաածներուն նման՝ Ձեր այս հատորն ալ կարդացած եմ անսպառ յուզումով:

Այս գործով՝ դուք տուած էք Ձեր ջերմ տպատրութիւնները եւ Ձեր սրտէն թելադրուած մտածումները՝ Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Սփիւռքէն, խորապէս շնորհալի լեզուով մը եւ աննման ոճով մը, որ Ձե՛րն են: Ընթերցումի պահերուս՝ զգացի թէ կեանքով բաբախուն Ձեր տողերուն մէջէն երգիծանքի լուսեղէն գիծ մը կ'երկարի եւ ժպի՛տ կամ արցունք կը խլէ պանդուխտ ընթերցողին սրտէն: Շա՛տ ապրիք:

Կը մաղթեմ սրտանց որ նոր Քարաւաններ շարունակեն քալել դէպի երկիր հայրենի, որպէսզի միշտ դալար մնայ եւ պտղաբեր՝ մեր «Փոքրիկ Ածուն»:

Երանի թէ օր մը, մօտաւոր ապագային, առիթն ունենայիք իոս՝ Ամերիկա ալ այցելութեան գալու: Գոնէ քչիկ մը տաքցնելու համար մեր ալ զաղութին պաղած, տեղ տեղ ալ սառած սրտերը: Գաղութ մըն է մերը, որ արդէն սկսած է՝ գոց աչքերով կարծես՝ իր քայլերը նետել մութ ապագայի մը սահմաններէն ներս, կամաց կամաց վրայ տալով, կորսնցնելով հիմնական գիծերը իր հայկական նկարագրին, իր մայրենի լեզուին եւ իր անուններուն հայութիւնն անգամ: Մեր ոսկեղէն լեզուն արդէն սկսած է ահաբեկ փախուստ տալ մեր տուններէն եւ նոյն իսկ միլիոններ արժող մեր եկեղեցիներէն: *Եւ մեր գիրը, այս հեռաւոր գետիներուն վրայ, նահանջի եւ անկումի ողբերգական օրեր կ'ապրի հիմա, առանց երգի՝ եւ առանց արցունքի*...⁶:

Ահաասիկ խորագոյն ցաւը մեր ալ գաղութին. ցաւ մը որ այլեւս կրնանք կոչել՝ Մեծն Արովեանի բառով, "Վէրք Հայոց Ամերիկայի":

Եղբայրական յարգանքներով՝

Բ. Նուրիկեան

Յ Գ.- Եթէ պէտք ունենաք՝ վստահ եմ թէ հոդ դիւրութեամբ պիտի գտնէք երեք հատորներս⁷ - մէկը թարգմանութիւն -, Նոր Գիրի հաւաքածոները⁸, ինչպէս նաեւ լուսանկարս (որոնցմէ ուզած էիք) եւ որոնք նախապէս դրկած եմ Հայաստան:

Բ.Ն.

Penn Noorigian
414 Worthingtn Av
Spring Lake NJ 07762

[ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ]

Կտաւագործ գիւղացիի զաւակ՝ ծնած է մեր հին գաւառին՝ Խարաբերդի Հիւսեանի գիւղը, 1894ի Վարդապառին: Գիւղին ծխական դպրոցը աւարտելէ յետոյ՝ երեք տարի աշակերտած է գաւառի ծանօթ գրագէտ Թլկատինցիին - Յովհաննէս Յարութիւնեանին - որուն վարժարանին 1913ի շրջանաւարտներէն է:

Թլկատինցիի շունչին տակ է որ իր մէջ արթնցած եւ զարգացած են հայ գիրին սէրն ու ճաշակը:

1913ի վերջերը գաղթած է Ամերիկա, բարձրագոյն կրթութեան մը կարօտով: Ատեն մը - մօտաւորապէս երեք տարի - գործաւորութիւն ըրած է, գիշերները դպրոց երթալով: Յետոյ, 1916ին, մտած է Նիւ Եորքի Քոլումպիա Համալսարանը, ուրկէ շրջանաւարտած է Պսակատր Արուեստից եւ Մագիստրոս Արուեստից աստիճաններով - 1920 եւ 1921 - իբրեւ մասնագիտութիւն ընտրած ըլլալով Պատմութիւն եւ Գրականութիւն: Իր աւարտական թէզին իբրեւ նիւթ ընտրած է "Հայ Գիւղը":

Հայերէնի թարգմանած է ամերիկեան գրականութեան մեծագոյն դէմքերէն Մարք Թուէյնի «Իշխանն ու Մուրացիկը»⁹ վէպը, որ հրատարակուած է Նիւ Եորքի մէջ, 1930ին:

1937ին հրատարակած է "Այգեկույթը"¹⁰ իր գիտական եւ ամերիկահայ պատմուածներուն հաւաքածոն: 1939-55, լման 16 տարի, խմբագրած եւ հրատարակած է "Նոր Գիր" եռամսեայ հանդէսը, նուիրուած գրականութեան եւ արուեստներու, աշխատակցութեամբ արտասահմանեան կարեւոր գրողներու:

1958ին՝ Հայաստանի Պետական Հրատարակչութեան կողմէ, երեւանի մէջ հրատարակուած է "Պանդուխտ Հոգիներ"¹¹ վերնագիրով իր հատորը, որ կը պարունակէ թէ գիտական եւ թէ ամերիկահայ կեանքէ ներշնչուած պատմուածքներ, ինչպէս նաեւ գրական յօդուածներ՝ նուիրուած իր Վարպետին՝ Թէկատինցիին:

Իր պատմուածքներէն ոմանք թարգմանաբար հրատարակուած են ռուսական եւ ֆրանսական հանդէսներու մէջ:

Նուրիկեան խորապէս կը հաւատայ թէ ճշմարիտ գրականութիւնը կեանքէն կը բխի եւ լաւագոյն կեանքի մը ճամբան կը մատնանշէ արուեստի լոյսովը:

Բ.Ն.

Դեկտ. 10, 1961¹²

Գ¹³.

Օգոստ. 15, 1962

Սիրելի Ծառուկեան,

Երկու շաբաթ առաջ՝ խորունկ շնորհակալութեամբ ստացայ "Հին Ճամբաներ, Նոր Երազներ"¹⁴ գործդ, ինչպէս նաեւ "Նայիրի"¹⁵ ներկայ տարւոան առաջին 7 թիւերը - երէկ հասաւ նաեւ 8-երորդը:

Հաճոյքով եւ յուզումով կարդացի Նայիրիի այս թիւերէն այն կտորները որ աչքս եւ միտքս գրաւեցին - մասնատրապէս Սիւսանայի եւ Իսահակեանի անտիպ նամակները¹⁶, Հայաստանէն եկած քերթուածներն ու պատմուածքները եւ "Ճամբու Նօթեր"¹⁷: Այդ տեղի անմիջական շրջանակէդ՝ գրական ուժեղ կտորներու չհանդիպեցայ թերթիդ մէջ եւ զարմանքով հարցուցի ես ինձի - արդեօք Լիբանանի մէջ ալ, Ամերիկայի պէս, հայ գրական կեանքը սկսած է ամլանալ, ցամքիլ:

"Ճամբու Նօթեր"դ, Ֆրանսայի հայ կեանքէն տուն տրուած, յուզիչ էին, երբեմն ալ զուարճալի: Հոս, Ամերիկահայ կեանքին մէջ ալ պատկերը նոյնն է գրեթէ: Հոս ալ՝ մեր նոր սերունդը "փափային" եւ "մամային" սիրոյն՝ մակերեսային հայկականութիւն մը կը պահէ, բայց խորքին մէջ ամերիկացի է անւելի, քան թէ հայ: Եւ այս երեւոյթը - պէտք էր ըսէի կարծիք իրականութիւնը որ տարածուն է այնքան, զարմանալի չէ երբեք: Քանի որ հողն ու մթնոլորտը հայկական չեն հոս, եւ չես ալ կրնար հայացնել: Բարակ առու մըն ենք պարզապէս, հին ու շատ տառապած երկրէ մը եկած ինչպէս այս հեռաւոր ափերուն վրայ: Ատեն մը՝ կը վազենք լայն ու խորունկ գետի մը քովն ի վար: Օր մըն ալ՝ գետը կ'ուռի, կը յորդի եւ մեզ ալ իր գիրկը կ'առնէ կը տանի: Ինչպէս որ տարած է ուրիշ առուններ, մերինէն անելի մեծ, նոյն իսկ

գետակներ - դուռն հասկցիր գաղութներ - հոս նետուած եւրոպայէն, 1848էն ի վեր:

Եւ մեզի պէս խենթերն են որ այս ահաւոր իրականութեան սարսափին տակ իսկ կը յանդգնին գրականութիւն ընել, թերթ ու գիրք հրատարակել: Մոռնալով որ մօտաւոր օր մը՝ սա տեսակ կարճ գիրքեր պիտի ստանան:

- Աչքերս տկարացեր են: Ալ թերթ եւ գիրք մի ճամբէք ինծի, կը խնդրեմ...:

- Մեր մեծ հայրը մեռաւ: Հաճեցէք ձեր թերթին առաքումը իր հասցէին՝ դադրեցնել: (Այս մէկը անգլերէնով անշուշտ:)

Ասկէ առաջ, մեր մէջ, հայ հաւատքն ու գիրը կողք կողքի քալած են դարերն ի վար, եւ դիմացած են, երկուքն ալ: Բայց հոս, Ամերիկայի մէջ մանաւանդ՝ այդ հաւատքն ու գիրը, կարծես քէն ըրած, բաժնուած են իրարմէ կը քալեն զատ ճամբաներէ: Հաւատքին հմայքը խորունկ է եւ լայն, գոնէ մինչեւ հիմա: Հոս մեր գաղութը միլիոններ կը ծախսէ նոր եկեղեցիներու կառուցումին եւ պահպանութեան համար: Շատ բարի գործ: Բայց կուտ-կորկուտ անգամ չի տար հայ գիրին ու գրականութեան համար: Տոտղները մատի վրայ կը համրուին: Մեր թերթերը կաղնիկաղ կը շարունակեն իրենց գոյութիւնը: Գրական թերթ չունինք այլեւ: Ափսոս: Նոր գիրք հրատարակելն ալ անցած գացած երեսոյթ մը դարձած է այլեւ: Ու մեր գրողները, ստիպուած, կը նահանջեն. նահանջած են արդէն, ու կը լռեն: Գոցենք այս էջը, որ ցատտ է այնքան եւ պայթուցիկ: Փառք տանք սակայն մեր հեռաւոր - բայց սրտի մօտիկ - Հայաստանին որ լեցուն է նոր կեանքով եւ նոր հաւատքով:

Անսպառ կորով, համբերանք, եւ յաջողութիւն կը մաղթեմ քեզի եւ "Նա-իրի"իդ:

Անկեղծօրէն

Բ. Նուրիկեան

Յ. Գ. "Հին Երազներ, Նոր Ճամբաներ"ը պիտի կարդամ մօտ օրէն:

Դ.

Սրբինկ Լէյք, ԱՄՆ - Դեկտ. 28, 1971

Սիրելի Ծառուկեան, (*Անդրանիկ, "Նայիրի"ի խմբագիր, Պէյրութ*)

Մեր հին, լուսահոգի գիտլին դպրոցը ամէն Շաբաթ առտուան պահերէն մէկը կամ երկուքը կը յատկացնէր աշակերտական արտասանութիւններու: Ատոնցմէ հատ մը - որ յիշողութեանս մէջ արմատ նետեր մնացեր է - այսպէս կ'ըսէր - «Մինչեւ որ ձին ձի՝ ըլլայ, ձիուն տէրը ի՞նչ կը քաշէ: Մինչեւ որ Մոսոն մարդ ըլլայ՝ Պարոն Միհրա՛նը ի՞նչ կը քաշէ»: Եւ Մոսոն ինքն իսկ էր արտասանողը. գիտլին ամէնէն չքատր տան զաւակը:

Կը ներկայանայ տասը կտոր գրութիւններու (*նամակներ եւս*) լուսատիպ օրինակները, որոնք վեցէն մինչեւ երեսուն տարուան պատմութիւն ունին իրենց ետին. եւ որոնց մէկ քանի հատը կը վկայեն թէ գրական հանդէսի մը

խմբագիրը ի՞նչ կը քաշէ մինչեւ որ հրատարակութեան *խնդրանքով* իրեն ճամբուած գրութիւններու տէրերը - բոլորն ալ տարիքնին առած սկսնակներ - գոնէ քչիկ մը հասկնային եւ համոզուէին թէ իրենց ըրած բառախաղութիւնը գրականութիւն չէ, եւ չի ալ կրնար ըլլալ, այս արեւին տակ: Բայց չեն հասկնար ու չեն ալ համոզուիր: Եւ օր մըն ալ, բնականաբար, վերջապէս կը հասնին բաց գերեզմանին եզերքը, գիրենք մերժող խմբագիրը վերջին անգամ մըն ալ անիծելէ ետքը:

Այս կտորները, ուրիշ բազմաթիւ արխիւային նիւթերու հետ Հայաստան տարած կամ ճամբած են, Գրականութեան եւ Արուեստի թանգարանին համար¹⁸:

Օր մը - մահուընէս ե՛տքը անշուշտ - եթէ ու երբ ուզես հրատարակել վերը յիշուած նիւթերը՝ մի վախնա՛ր բոլո՛ր անուններն ալ շիբ-շիտակ լոյս աշխարհ հանելէ:

Եւ մի մոռնար իմ ալ "ողորմած" հոգիիս համար մոմ մը լուսել եւ յիշել զիս՝ պճեղ մը սիրով եւ պտղունց մը հաւատքով...

Սիրով՝

Բեն. Նուրիկեան

Յ Գ. - "Նայիրի"ն շա՛տ շա՛տ ուշ կը հասնի հոս: Լեւոն Քէշիշեանէն իմացայ որ ինքը ստացած է այն թիւը ուր երեւցած են "Ի Վերին Երուսաղէմ..."-ս եւ անոր առթիւ գրած նամակս: Կը հաճի՛ս գոնէ այդ համարէն օրինակ մը ճամբել ինծի՝ օդային թղթատարով: Շնորհակալ կըլլամ:

Հեռաւոր գրչեղբօր մը մաղթանքներովն ու սիրովը՝

Բ.Ն.

Ե¹⁹.

Սրբինկ Լէք, Սեպտ. 16, 1965

Սիրելի Յակոբ [Ասատուրեան],

Սեպտ. 15ի նամակիդ պատասխանն են այս տողերը:

Երանի թէ, կարծածիդ համաձայն, իսկապէս ալ "դիւանագիտական" եղած ըլլար տկարութիւնս: Դու՛ն չես գիտեր թէ ծննդուան արկածէս ի վեր, որչա՛փ, որչա՛փ խախտած է առողջութեանս ընդհանուր վիճակը, որ հոգիս կը խռովէ ամէն օր եւ քունս կը փախցընէ ամէն գիշեր, լման եօթը ամիսէ ի վեր: Եթէ անձնական բժիշկս եղած ըլլայիր՝ մտերմօրէն կը պատմէի քեզի անհանգստութեանս ցաւագին տեսակները: Վերը յիշուած միջազգային բառին գործածութիւնը նամակիդ մէջ՝ խորապէս վշտացուց զիս: Կ'ընդունիմ թէ սխալ ըրի պարզապէս՝ խաթերդ համար, կէս-սրտով, հաւանութիւն տալով հրաւերիդ, Պ[այքար] Եռամսեայի²⁰ ձեռնարկին առթիւ: Յետո՛յ միայն զգացի սխալս նկատի առնելով տկարութիւնս - որ առասպել չէ, բայց երանի՛ թէ ըլլար - եւ գիշերային յոգնեցուցիչ եւ ուշ մնացած ճամբորդութիւնը, զոր այդ ձեռնարկը պիտի պարտադրէր ինծի:

Եւ քանի որ առիթը դուն տուիր ինծի, պարտք կը զգամ յայտնել քեզի Պ. Եռամսեայի եւ իր խմբագրին հետ կապուած սա դիտողութիւնները:-

1. Տասնըմէկ տարի առաջ երբ Նոր Գիրի ճրագը մարեցաւ, շատ մը գրագէտ բարեկամներ - Պոլսէն, Եգիպտոսէն եւ մանաւանդ Ամերիկայէն, իրենց խորունկ վիշտն ու բողոքը յայտնեցին հրապարակաւ, մեղադրելով Ամերիկայի հայ գաղութը - ամենէն հարուստը մեր գաղութներուն - որ թոյլ կու տար որ գրական արժեքաւոր հանդէս մը թաղուէր եւ պատմութեան անցնէր 16 տարեկան հասակին: Այդ առթիւ, մեր շրջանակի ամերիկահայ թերթերէն՝ լոտ մնաց միայն Նոր Օրը, որուն խմբագիրն էր Անդրէասեանը²¹, եւ լոտ մնացին նաեւ իմ սիրելի բարեկամներէս Յակոբն²² ու Սուրէնը²³, որոնք Նոր Գիրի ածուին մէջ մշակած էին իրենց գրական փորձերը, լման 16 տարի:

2.- 1959ին, Վահէ Հայկի խմբագրած Խարբերդի պատմագրքին առթիւ՝ արդար դիտողութիւններով լեցուն յօդուած մը դրկեցի Պայքարին, բայց Անդրէասեան, որ խմբագիրն էր այդ թերթին, մերժեց հրատարակել, ջանալով պարտկել Վ. Հայկի խաբէութիւնները, այդ գիրքին կապակցութեամբ:

3.- Եւ դեռ ներկայ տարուան Փետրվարին, արկածիս օրերուն, երբ Անդրէասեանը Նիւ Եորք կը գտնուէր, մեր տղոցմէն շատերը այդ առթիւ անձամբ այցելութեան եկան ինծի կամ բարի մաղթանքներով լեցուն նամակներ գրեցին, բայց ինքը, Պ. Եռամսեայի խմբագիրը՝ քարտ մ'անգամ չգրեց ինծի: Թէեւ, հեռաձայնով եղած խօսակցութեան մը առթիւ Յակոբ Անտոնեանի²⁴ իմացուց թէ ծանր արկած մը ունեցած է Բենիամինը, եւ զգայուն բանաստեղծ Անտոնեանը սրտաբուխ նամակ մը գրեց ինծի: Բայց մեր ընկեր Անդրանիկը լոտ մնաց:

4.- Պ. Եռամսեայի առաջին օրերէն սկսեալ՝ նկատած եմ, որ խմբագիրը բերնէ-բերան եղած հրաւերներով միայն կապ պահած է իր աշխատակիցներուն հետ: Իբրեւ աշխատակից՝ ես իրմէն երկու տող անգամ ստացած չեմ: Մինչդեռ ես, մեղաւորս, Նոր Գիր Եռամսեայի երանելի օրերուն՝ մօտաւորապէս 50 աշխատակիցներու հետ կը թղթակցէի պարբերաբար, թերթս ողջ եւ առողջ պահելու հոգով: Բայց մեր Անդրանիկին ըրածը - մեր գիտցած իմաստով - խմբագրութիւն չէ, քանի որ խմբագրական գրած չէ իր իսկ թերթին համար:

5.- Եւ յետոյ՝ ինչ որ իր թերթով տուած է իբրեւ բովանդակութիւն, մեծ մասամբ ցաւագինօրէն տկար գրութիւններու մէկտեղումներ են: Բացառութիւնները հազուադէպ բաներ են, դժբախտաբար:

6.- Յայտնի է թէ եռամսեան կը հրատարակուի Պայքարի անունով: Եւ յայտնապէս, Պայքարի վարչութիւնն է որ, միայն 115 բաժանորդներու բաժնեգիններով՝ ստիպուած է ոտքի վրայ պահել եռամսեան, խոշոր բացեր ինքը հոգալով ամէն տարի: Ինչ որ պարզապէս ըսել է թէ, այս գաղութին մէջ այլեւս պահանջ եւ պէտք չէ մնացեր այդ կարգի թերթերու կամ հանդէսնե-

րու մանաւանդ այնպիսիներու, որոնց գրական մակարդակը հեռու է բարձր ըլլալէ, ցաւալի՜օրէն հեռու՛:

Նոր Գիրի օրերուն ես կը ջանայի վառ պահել անոր ճրագը՝ մինչեւ 350 բաժանորդներու եւ մէկ քանի բարեկամներու աջակցութեամբ. ա՛լ չեմ յիշեր չափը անձնապէս ըրած նիւթական զոհողութիւններու եւ հատուցած միտքիս ու սիրտիս: Բայց վերջին տարիները երբ զգացի թէ բաժանորդներու թիւը կը պակսէր հետզհետէ, մահերու եւ տկարացած աչքերու հետեւանքով, ստիպուած էի թոյլ տալ որ յանգի Նոր Գիրը՝ ձէթը հատած եւ պատրոյզը այրած ճրագի մը պէս: Եւ վերջին խմբագրականս դամբանականն իսկ եղաւ իմ հոգեզաւկիս... արցունքի կաթիլներով օծուած:

Կը զարմանամ որ, մանաւանդ գրական այս անապատային օրերուն, Անդրանիկը կը փորձէ իր թերթը կանգուն պահել իբրեւ կողմնական խմբագիր. եւ իր գրական ճաշակը ճգմած, կապանքի տակ դրած՝ թոյլ կուտայ որ թերթը լեցուի ծերացած սկսնակներու փորձելով, շատ քիչ բացառութիւններով: Այս երեւոյթը՝ խորապէս ողբերգական է շիտակը, եւ ցոյց կուտայ սեւ ստուերը Ապագային, որ կը մօտենայ կամաց կամաց, բայց ամուր քայլերով՝ իր ծանր, ծանր թաթերը բարձրացուցած:

7.- Եթէ կը ներես, դիտողութիւն մըն ալ կ'ուզեմ արձանագրել հոս, քեզի եւ Սուրէնին ուղղուած: Շատ հին չէ ըսելիքս, բայց դեռ կը մնայ յիշողութեանս ցատտ մէկ անկիւնը: Քանի մը տարի առաջ երբ Վազգէն վեհափառը Ամերիկա այցելեց, Սուրէնէն նամակ մը ստացայ, որով՝ իր եւ քու կողմէդ զիս ալ կը հրաւիրէր քանի մը խօսքով մասնակցիլ այդ առթիւ տրուելիք - (Վ. Ա.-ի կողմէն կարծեմ) - մշակութային ծեռնարկի մը, Նիւ Եորքի մէջ: Բայց երբ օրը մօտեցաւ, զարմանքով եւ ցաւով նկատեցի որ յայտագրէն կը բացակայէր իմ անունս:

Ձայն չհանեցի սակայն: Քանի որ կեանքիս մէջ երբեք, երբեք չեմ այնորժա՞ծ ցոյցերէ, եւ երբեք փնտռած չեմ զանոնք: Միշտ ալ թոյլ տուած եմ որ իմ գրական համեստ աշխատանքս եւ վաստակս միայն խօսին իմ կողմէս, եւ ծառայեն իմ ժողովուրդիս: Այսչափ միայն:

Եւ կրկին բարի ճանապարհ քեզի, դէպի Հայաստան, եւ բարի՛, շա՛տ բարի վերադարձ:

Մեծ եղբօր մը սիրովի՛
Բենիամին

P. Noorigian
414 Worthington Ave.
Spring lake, N.J. 07762
Ձ.

Սեպտ. 5, 1940

Գրած եմ այսպէս
Սիրելի՛ Ընկեր Հ. Ասատուրեան,
Ստացայ Ձեր նամակը:

Սրտանց կը գնահատեն "Ձիուն Գլուխը" վերնագրով պատամուտաճքիս մասին յայտնած հիացումը: Ուրախ եմ որ իմ գրականությանս Ձեզի եւ Ձեզ նման շատ շատերուն հաճոյք - այսինքն սրտի գոհունակութիւն - կը պատճառէ: Գրականութեան նպատակն ալ այդ է արդէն:

Դեռ շատ առատ նիւթեր կան, զորս կարելի է եւ պէտք է քաղել Ամերիկահայութեան կեանքէն, քանի դեռ ուշ չէ:

Կը խոստանամ եւ կը ջանամ գրական համեստ ուժերս գործածել այդ ուղղութեամբ - վստահ ըլլալով որ այդպէսով ծառայած պիտի ըլլամ, գոնէ պզտիկ չափով, հայ գրականութեան, որ մեր մեծագոյն եւ ամենէն դիմացկուն հարստութիւնն է արեւին տակ:

Կրկին շնորհակալութեամբ եւ ընկ. սիրով Ձերդ

Բ.Ն.

Է²⁵.

Նոյ. 7, 1965, Սթրինկ Լէյք

Սիրելի Համբարձում,

Վերջերս՝ ամերիկահայ թերթի մը - "Նոր Աշխարհ"²⁶ - մէջ հաճոյքով կարդացի 70-ամեակիդ կապակցութեամբ տրուած կոչ մը, որ իմ ալ գեղացիի սրտիս խօսեցաւ շատ մօտէն:

Այդ առիթով, իբրեւ գրչի մշակ - որ քեզի հետ զաւառական գրականութեան ածուին վրայ միասին քրտինք թափած ենք - ես ալ՝ պարտք կը զգամ, եւ կը զգամ սրտանց՝ գնահատութեան եւ յարգանքի տուրքս բերել մեր սիրելի Համաստեղին՝ իբրեւ հայ գեղացի մարդ եւ իբրեւ իրաւ գրագէտ, որ հարազատ ծնունդն է մեր հին, թանկագին զաւառին: Եւ կը փափաքիմ սրտէս փրթած կտոր մը նուիրել քու կեանքիդ եւ գրական արժէքաւոր վաստակիդ:

Գործերդ բոլորն ալ ունիմ ձեռքիս տակ: Աչքիս առջեւ կարգաւ շարուած են հիմա, նոյն արիւնը կրող զաւակներու պէս՝ սկսելով "Գիտ"էն²⁷ եւ լրանալով "Աղօթարան"ով²⁸. Ընդամենը վեց հատորներով, որոնք գրական հարուստ հունձքի մը վկայութիւնը կը ծրարեն իրենց կողքերուն միջեւ: Ունիմ հատորներդ, բայց կեանքիդ հիմնական գիծերուն մասին ունեցած ծանօթութիւնս, պարագաներու բերումով անշուշտ, պատահական եղած է²⁹: Եւ կը սկսի 1912ին, այն օրէն, որ ամառ էր կարծեմ, երբ՝ Վարդաթիւ, աշակերտներէդ մէկուն՝ Մինաս Ահարոնեանենց տունը - փանիքը պէտք էր ըսէի - առաջին անգամ ըլլալով հանդիպեցայ Փէրչէնցի Պր. Համբարձումին, այդ գեղին դպրոցի վարժապետին, որ ինծի պէս անպէս պապանի մըն էր այդ օրերուն: "Երնէկ Այն Օրերուն"³⁰: Եւ կը խնդրեմ որ, եթէ կարելի է, քանի մը օրէն - մէկ կամ երկու շաբաթէն ըսել ուզեցի - հաճիս ինծի հասցնել ինքնակենսագրութիւնդ, ամփոփ ծաւալով, կամ այնչափով մը դուն [որ] պատշաճ եւ բաւական կը նկատես:

Կը յուսամ թէ լաւ ես տունով տեղով: Եւ շնորհակալ եմ հիմակուց:

Սիրով եւ բարեւեւորով՝
Բ. Նուրիկեան

P. Noorigian
414 Worthington Ave.
Spring Lake, N.J. 07762

Ը.

Ապրիլ 2, 1967, Սրինկ Լէյք, Ն.Ճ.

Սիրելի Լորիկ եւ Արմինէ Համաստեղ,

Սիրելի կոչեցի Ձեզ, երկուքդ ալ, քանի որ դուք թանկագին զաւակներն էք իմ հարազատ գրչեղբորս, լուսահոգի Համաստեղին, որ ճանչցած եմ եւ սիրած՝ 1912էն ի վեր, երբ երկուքս ալ անպէս պատանիներ էինք, մեր հին գաւառին, Խարբերդի մէջ:

Ատենին՝ շնորհակալութեամբ ստացած եմ Յունվար 8ի Ձեր նամակը, որ կարդացած եմ խորունկ յուզումով:

Կը ներփակեմ կարգ մը թուղթեր, որոնցմէ մէկը՝ "Վերջաբան" վերնագրով - երեւցաւ "Պայքար" թերթին մէջ - Մարտ 1, 1967 - սիրոյ եւ յարգանքի իմ վերջին խօսքս է, նուիրում Ձեր հայրիկին յիշատակին: Իսկ միա թուղթերը ծանուցումներն են՝ Մայամի, Ֆլորիտայի մէջ, անցեալ Յունվարի վերջերը, Ձեր հօրը յիշատակին տեղի ունեցած Հոգեհանգիստին եւ գրական երեկոյթին, ուր - Յունվար 25ին - տուի դասախօսութիւն մը, եւ տիկինս՝ Թագուհին ալ կարդաց պատմուածք մը Համաստեղի "Գիւղ"էն («Փեսայ Օվանը»):

Այս առթիւ՝ իմ սրտիս մօտիկ շատ կարեւոր խնդրանք մը ունիմ Ձեզմէ: Վերջերս երկու նամակ ստացած եմ Հայաստանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի տնօրէն՝ Գոհար Ազնաւուրեանէն: Տիկ. Ազնաւուրեանը վարիչն է մեր կարեւոր գրողներէն մնացած ձեռագիրներու, նամակներու եւ ուրիշ գրական յիշատակներու հաւաքման, դասաւորման եւ պահպանութեան՝ վերը յիշուած թանգարանին մէջ, որ ամէնէն ապահով եւ յարմար տեղն է այդ կարգի նիւթերու մնայուն փրկութեան համար: Տիկին Ազնաւուրեան կը փափաքի գիտնալ թէ արդեօք դուք պիտի կամենայի՞ք Ձեր հայրիկին գրական ձեռագիրները, իր ստացած գրական նամակները, իր գրած նամակներուն օրինակները, եւ ինչ որ կը վերաբերի իր գրական կեանքին եւ գործին՝ Հայաստան դրկել, Թանգարանի Գրականութեան բաժինին համար, ուր՝ վստահ կրնաք ըլլալ որ մասնաւոր խնամքով պիտի պահպանուին անոնք, իրեւ Ձեր կողմէն եղած շատ թանկագին նուէր մը եւ ասանդ մը մեր հայրենիքին, ուր խորապէս կը գնահատուի Համաստեղի գրական մեծ վաստակը³¹:

Վստահ եմ թէ Ձեր պատասխանը նպաստաւոր պիտի ըլլայ: Ես պատրաստ եմ եւ սիրով պիտի օջակցիմ Ձեզի, ի հարկին, որպէսզի վերը յիշուած թուղթերը Հայաստան դրկուին, զանոնք կորուստէ փրկելու համար:

Կը խնդրեմ, որ գրեք ինձի, քանի մը օրէն որ ես ալ՝ ըստ այնմ կարենամ պատասխանել Տիկին Ազնաւորեանի խնդրանքին: Հիմակուց շնորհակալ ու երախտապարտ եմ այդ խնդրոյն առթիւ Ձեր տալիք աջակցութեան համար:

Այս առթիւ գրած եմ նաեւ Ձեր հօր մտերիմ բարեկամ՝ գրագէտ Պր. Արամ Հայկազին³², որ համաձայն է այս նամակով Ձեզի ներկակացուած բաղձանքիս:

Սիրալիր բարեններով՝

Բ. Նուրիկեան

Թ.

Ապրիլ 19, 1967, Աբրինկ Լէք, Ն.Ճ.

Սիրելի Արմինէ եւ Լորիկ Համաստեղ,

Սրտագին շնորհակալութեամբ ստացայ եւ հաճոյքով կարդացի Ապրիլ 13ի Ձեր նամակը: Գոհ եմ որ ինձի համաձայն էք Ձեր հօրմէն մնացած կարեւոր թուղթերը օր մը երբ պատրաստ ըլլան եւ դասատրուած վիճակի մէջ, Հայաստան դրկուելու, եւ հոն, Երեւանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանին մէջ պահուելու համար:

Այդ ուղղութեամբ, երեկ գրեցի Թանգարանին ձեռագիրներու Տնօրէնուհի Տիկ. Գոհար Ազնաւորեանին, խնդրելով որ տարի մը կամ անելի սպասէ մինչեւ որ դուք կարենաք զօտ գրական նամակները եւ ուրիշ նիւթեր, որ դուք յարմար կը նկատէք, դրկել Հայաստան: Վստահ կրնաք ըլլալ որ Ձեր այս ծառայութիւնը - որ Ձեր թանկագին հօր յիշատակը ապրեցնելու միջոց մը պիտի ըլլայ - խորապէս պիտի գնահատուի Հայաստանի մէջ:

Կը ներփակեմ Տիկ. Ազնաւորեանի հասցէն, որուն պէտք պիտի ունենաք ապագային: Եւ եթէ, ապագային, իմ աջակցութեանս ալ պէտք տեսնէք՝ կրնաք գրել ինձի. ես ալ պատրաստ եմ աջակցիլ Ձեր գործը դիւրացնելու համար, որեւէ կերպով եւ որեւէ չափով:

Մասնաւոր հաճոյքով եւ հպարտութեամբ նկատեցի որ երկուքդ ալ բաւական աղուոր հայերէն գրել սորված էք, ինչ որ ինքնին կտակ մըն է Ձեր լուսահոգի ծնողքէն: Շատ, շատ ապրիք:

Սիրալիր բարեններով՝

Բ. Նուրիկեան

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Նիւթերը մեզի տրամադրեց Դոկտ. Անդրանիկ Տագէսեանը, որուն կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնը:

² Այս եւ յաջորդ նամակը քաղուած են ԳԱԹԻ Նուրիկեանի արխիւէն, թղթապանակ 236:

³ Սիլվա Կապուտիկեան, *Մարդոմաներ Ճանապարհի Կէսին*, Երեւան, Հայպետհրատ, 1961:

- 4 Ինքնակենսագրականն ու Կապուտիկեանի ուղղում չորս նամակները մեքենագրում են:
- 5 Սիլվա Կապուտիկեան, *Քարաանները Դեռ Քայլում են*, 1964, Երեւան, Հայաստան Հրատ.: Ուղեգրություն՝ Լիբանան, Սուրիա, Եգիպտոս կատարած իր շրջագայություններում մասին:
- 6 Շեղագիր նշումած այս երկու տողերը Նուրիկեան անեցուցած է նամակին վերջատրության, իբրեւ յաւելում, ճշտելով նաեւ անոնց տեղը:
- 7 Կ'ականարկէ իր՝ *Այգեկոյթք, Պանդուխտ Հոգիներ* եւ *Կարօյ Հայրենի (Երեւան, Սովետական Գրառդ Հրատ., 1978)* հատորներուն:
- 8 1936-54 որոշ ընդհատումներով Նիւ Եորք լոյս տեսած գրական պարբերաթերթ, որուն խմբագիրն էր Նուրիկեան:
- 9 Մարք Թուլէն (1835-1910), ամերիկացի նշանաւոր հեղինակ:
- 10 Բենիամին Նուրիկեան, *Այգեկոյթք*, Պոստոն, Պայքար Հրատ., 1937, 243 էջ:
- 11 Բենիամին Նուրիկեան, *Պանդուխտ Հոգիներ*, Երեւան, Հայպետհրատ, 227 էջ:
- 12 Այս մէկ էջանի մեքենագրումը գրութիւնը կը պատկանի Նուրիկեանին: Հեղինակը վերընթերցելով զայն կատարած է մեքենագրական սրբագրումներ եւ ձեռագիր անեցուցած է շեղագիր երկտողը:
- 13 Այս եւ յաջորդ նամակը քաղուած են ԳԱԹԻ Նուրիկեանի արխիւէն, թղթապանակ 234:
- 14 Անդրանիկ Ծառուկեան, 1960, Պէյրութ: Առաջին անգամ դէպի հայրենիք կատարած իր ճամբորդութեան տպատրութիւններու արգասիքը:
- 15 Ազգային-գրական պարբերաթերթ (1941-83), որուն հիմնադիր-խմբագիրը եղած է Ծառուկեան: Սկիզբը որպէս օրաթերթ լոյս կը տեսնէ Հալէպի մէջ մինչեւ 1949, իսկ 1951էն՝ Լիբանան մինչեւ 1983՝ որպէս շաբաթաթերթ:
- 16 ՏԵՄ՝ *Նայիրիի* 20 Մայիս, 24 Յունիս եւ 1 Յուլիս 1962 համարները:
- 17 ՏԵՄ օրինակ՝ *Նայիրիի* 17 Յունիս 1962 համարը:
- 18 Եղիշէ Զարենցի Անուան Գրականութեան եւ Արուեստի թանգարան Երեւանի մէջ, որ կ'ընդգրկէ հայ գրականութեան, թատրոնի, երաժշտութեան եւ արուեստի տարբեր քնազաւաններու արխիւային հարուստ նիւթեր:
- 19 Այս եւ յաջորդ նամակը քաղուած են ԳԱԹԻ Նուրիկեանի արխիւէն, թղթապանակ 206:
- 20 Պայքար՝ տարեգիրք, ապա եռամսեայ, գրականութեան եւ արուեստներու պարբերական, հրատարակուած է Պոստոն, 1942-68 շրջանին:
- 21 Անդրանիկ անդրէասեան, սփիւռքահայ արծակագիր եւ խմբագիր (Հազարի, 1909—Մ. Նահանգներ, 1996): Գրող, ազգային հասարակական եւ կուսակցական գործիչ: Վարած է Մ. Նահանգներու ՌԱԿի Նոր Օր եւ Պայքար թերթերու խմբագրութիւնը: Գլխատր գործերէն են՝ *Սպիտակ Արդարութիւն* (1938, 1960), *Կարմիր Ասպարակի Օրագրէն* (1947), *Վերջին Կայանը* (1956), *Խոհեր* (1961, 1976, 1980), *Սփիւռք* եւ *Հայրենիքը* (1962), *Հայկական Դպրիւն Նոր Հանգրուանը* (1967), *Երկար Գիշերին Մէջէն* (1974): Ունի նաեւ եղեռնեան եռագրութիւն մը՝ *Փլուզում* եւ *Վերածնունդ* ընդհանուր վերնագրով (*Դէպի Մայրամուտ, Գերեզման եւ Յարութիւն, Վերածնունդ եւ Վերադարձ*):
- 22 Նկատի ունի ամերիկահայ գրող Յակոբ Ասատուրեանը (Զումաբլու, 1903—Մ. Նահանգներ, 2001): Գրող, կոմիտասեան եւ դասական երգերու մեկնաբան, հեղինակ է *Անդաստան* (1946), *Կոմիտաս Վարդապետ* եւ *Հայ Երգը* (1962),

- Յովակիմի Թոռները (1965, 1974), Քարի եւ Հողի Պարմութիւն (1969), Հարիւրամեակ, Հանդիպումներ, Յուշեր (1978), Կոմիտաս Վարդապետի Հետը (1994), Վերջալոյսի Յոյզեր (1996), Սերունդները Միացող (2000) եւ շարք մը այլ երկերու:
- ²³ Սուրէնը Մանուէեան (Բալախովիտ, 1906–?), ամերիկահայ գրող, հեղինակ Արգաւանդ Ակօսներ (1949), Դգալ Մը Շաքար (1965), Տունը Կանգուն է (1974) երկերուն:
- ²⁴ Յակոբ Անտոնեան (Պոլիս, 1887—1967), գրող. աշխատակցած է *Անահիպին*, *Նոր Գիրին*, *Հայ Կինին* եւն.:
- ²⁵ Այս եւ յաջորդ նամակը քաղած ենք ԳԱԹի Նուրիկեանի արխիւէն, թղթապանակ 242:
- ²⁶ Ազգային-գրական հայերէն-անգլերէն շարաթաթերթ (1954—1973), լոյս տեսած է Պոստոն, ապա՝ Նիւ Եորք:
- ²⁷ Համաստեղ, *Գիտը*, Պոսթըն, Տպ. Հայրենիք, 1924, 155 էջ:
- ²⁸ Համաստեղ, *Աղօթարան*, Պէյրուս, Լաֆոթոյ Բրէս, 1957, 88 էջ:
- ²⁹ Շեղագիր այս հատուածը իբրեւ Յետ Գրութեան Նուրիկեան անցնուցած է, թելադրելով զայն նկատել շարունակութիւնը վերի հատուածին:
- ³⁰ Համաստեղի յայտնի պատմուածքներէն:
- ³¹ Համաստեղի արխիւի նիւթերու ԳԱԹ փոխադրութեան մասին տե՛ս՝ Վարդան Մատթէոսեան, «Համաստեղին Ուղղուած Նորայայտ Նամակներ», *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս*, Հր., Լէ, Պէյրուս, 2018, էջ 529-553:
- ³² Արամ Հայկազ (Շապին Գարահիսար, 1900—Մ. Նահանգներ, 1986), ամերիկահայ գրող, հեղինակ *Շապին Գարահիսար եւ Իր Հերոսամարտը* (1957), *Պանդոկ* (1967), *Չորս Տարի Քիւրդիստանի Լեռներուն Մէջ* (1972) եւ այլ երկերու:

LETTERS FROM PENYAMIN NOURIGIAN TO SILVA GABOUDIGIAN, ANTRANIG
DZAROUGIAN, HAGOP ASADOURIAN AND HAMASDEGH AND HIS KIN
(Summary)

HAROUT GULUZIAN

haroutguluzian299@gmail.com

A set of ten letters sent by the renowned Armenian-American writer Penyamin Nourigian and addressed to his penpals are published here. Some of the letters are feedback on his readings of the books of his friends. Others are related to his writings. Among the published documents his autobiography sent to Silva Gaboudigian reflects his modest character, his feelings towards his birthplace and some of his thoughts about literature and Armenian-American literature.

